

بهشی دووهه م

میژوو و ریشهی رهگهزی کوردان

باس له مه پ میژوو و رابردووی کورد خۆی داستانیکه. هه رکهس به مهیل و بۆچوونی خۆی ئاماژهی پێ کردوه، به لام سهیرتر له هه مووان ئه وهیه که یه کێک باسی پێوهندی کورد له گه ل قه ومیک یا نیویک له رابردوو دا ده کا که چی له چه ند لاپه ره دواتر له و بۆچوونه پاشگه ز ده بیته وه و ده لێ وابوو، و اچوو. بۆیه و یده چی ئه و وته یه راست نه بێ و ئه گه ر پێشتر بۆ و ینه وتوویانه "کاردۆخویه" کانی گزنفۆن باپیره گه وره ی کورده کانی ئه و پۆن هه له یه، به لکوو ئه وانه سه ر به "که رتولیه Kartueliens" ه کانی گورجی بوون.

دیاره هه ر کام له زانا زمانه وانه کان و گه ل ناسه کان که له میژووی کۆنیان کۆلیوه ته وه بۆچوونی تایبه تی خۆیان راگه یاندوه که پێویسته چلۆنایه تی ئه و بۆچوونانه موتالا بکرین، چونکو زۆربه یان به گویره ی بیروپای پێشووی خۆیان یا نیزیکی وشه کان و وه ک یه ک چوونیان ده دوین. بۆ و ینه "کاردۆخویه" کانی گزنفۆن به له فز له "که رتولیه" کانی گورجی نیزیکن. که وابوو کاردۆخویه کانی که به کوردمان ده زانین، کورد نین به لکوو گورجی و ئیبیری بوون! جا بۆ ئه وه ی

¹ بۆچوونی پێوهندی پرۆفیسۆر س.ف.لمان هاویت C.F Lehmann Haupt.

روون بیته‌وه ئەم ویچوونه چۆنه ده‌بی به دوا‌ی زمانه‌وان دا بگه‌رپین و چهند حاله‌تی جیا‌جیای که گوتوویه ده‌ری‌خه‌ین.

ئاسه‌وار ناسه‌کان پیشینه‌ی کوردیان له‌وه‌ریمه‌دا که گزنفون پیدایا رابردوه تا یه‌ک دوو‌هه‌زار سال پیش له‌دایک بوونی مه‌سیح بۆ مسۆگه‌ره‌وه له‌وحه نووسراوه‌کانی ئاشوری و سومیری و ئاکیدی و هه‌خامه‌نشی که دواتر ئاماژه‌یان پی‌ده‌که‌ین ئەو بۆچوونه ده‌سه‌لمینن. کاتیک ده‌گوتری کورده‌کان دوا‌ی له‌دایک بوونی مه‌سیح هاتوونه ئەو هه‌ریمه ئاکامی ئەو بۆچوونانه ده‌رده‌که‌وی. گزنفون به شوینیک دا رۆیوه (باشوری رۆژه‌لات - باکووری رۆژئاوا) که به وته‌ی مینۆرسکی هه‌موو کات لانکه‌ی کوردان بووه‌وه له‌میژوو دا به هیچ شیوه‌یه‌ک ئاماژه به‌نیشته‌جی بوونی گورجی‌یه‌کان له‌وه‌شوینه نه‌کراوه. پرۆفیسۆر "کان هاو‌پت" یش کاتیک باسی نیشته‌جی بوونی کاردوخۆیه‌کان له هه‌ریمی دیجله‌ی رۆژه‌لات و رۆژئاوا ده‌کا، هیچ به‌لگه‌یه‌ک بۆ ئەو بۆچوونه‌ی خۆی پیشان ناداو ته‌نانه‌ت ئاماژه‌ی "نۆلد که‌وه‌هارتمان" یش که ئەو وه‌ک به‌لگه ده‌یه‌ینیتته‌وه به‌لگه‌کانی هه‌ر له‌م چوارچۆیه‌یه‌ دان. ئەوان ده‌لین: ئەم هه‌ریمه (کوردستان) له سه‌ده‌ی پینجه‌م دا له لایه‌ن کاردوخۆیه‌کانه‌وه ئاوه‌دان کراوه‌ته‌وه که هیچ پیوه‌ندی‌یه‌کی به کورده‌کانه‌وه نیه، چونکه کورده‌کان چهند سه‌ده دواتر له ئەوان له ئیرانه‌وه هاتوون؟! هه‌روه‌ها ده‌لین "کوردۆ" له‌نیوی "که‌رتولی" یه‌کانی دانیشتووی گورجستان زۆر نیزیکه‌؟!!

ئیمه ده‌زانین که کوردان چهند سه‌ده پیش زاین له‌وه‌ریمه دابوون و ئەو بۆچوونه‌ی که ده‌لی چهند سه‌ده دواتر هاتوونه ئەو شوینه بی‌بناخه‌وه باتله‌وه باسیشی لیوه ده‌که‌ین. جگه له‌وه‌ش ویچوونی وشه‌ی "کوردۆ" وه کورد یا که‌رتوه‌لی، هه‌رچهند زۆر روونه به‌لام دیسان ئەوه له‌عۆده‌ی زمانه‌وانانه. هه‌ز

دهكەم سەرنجی خوینەران بۆ ئەو رابكیشم كه مەبەستم ئەو نیه كه بۆچوونی ئەو كهسانه كه هەر کامیان زانایهکی به تواناو لیژانن به كه م بگرم، به لكوو ته نیا روونکردنه وهی زیاتره. هەرچەند له وه ئاگادارین كه تا ئیستا بۆچوونی زۆر جیاوازو جۆراوجۆر هیه له لایەن زانایانه وه له باری جۆراوجۆر دا هاتۆته گۆرێ كه دوايه دەرکهوتوه راست نینو هیندیک جار ته واو به لاپیش دا رویشتون. بۆ نمونه هەر ئەو هی ده لێن کوردهكان دواتر له ئیرانه وه هاتوونه ئەم هه ریمه. باشه ئەگەر کوردهكان له بنه پەت را ئیرانی بن كه به پروای من ئیرانین، ئەو ئیرانیانه به دواي رووخانی حکومەتی ئاشوری یه كان له و شوینە بوون و نهینه وایان ویران کرد، كه ئەو ههش چەند سەده پيش له دایک بوونی مه سیح بووه (واته شهش سەده بهر له میلاد) بووه نه چەند سەده دواتر.

ن.ژ.مار كه قوولتر له مه سه له كانی روانیوه ده لێ: له وانه یه كه له داها تووی دوور دا راستی یه كان له مه پ نیزیکی خزمایه تی سه ره تایي کورده كان ده گه ل "کریمته" كان و "گورجی" یه كان دەرکه وئ و وه راست گه پئ، سه ره پای ئەو ههش جۆرێك به لگه دینیته وه كه بۆ پیر لی کردنه وه ده بی. ئەو هیندیک وشه ی به نیوی گورجی وهك نمونه هینا وه ته وه كه دەرده كه وئ چونكو ده گه ل ولاتی گورجی یه كان ئاشنایه تی هیه بۆیه ئەوانه ی هینا وه. ئاخ هه ر ئەو وشانه ی كه هینا وانی زیاتریان کوردین تا گورجی.

¹ به هۆی ماده كانه وه له سه ره ده می هه وخشته ره دا

² ن.ژ.مار بۆچوونیکي هه یه به نیوی "فه رزیه ی نوئی به یان: كه ته واو که ری فه رزیه ی "یافتی" یه. ئەو مه کته به له سه ره تا دا به و زمانه ده گوترا كه له قه و قاز باو بوو، چونكو زمانه كانی قه و قازی له گه ل ه یچ کام له بنه مالهی ئەو زمانانه دا ناگوئجی كه له زمانه وانی دا باسیان لی ده کری. دواتر جگه له زمانه كانی قه و قازی، هیندیک زمانی دیکه ش وهك كه لدانی (زمانی نهرمه نستانی بهر له هاتنی ئاریایی یه كان) ههروه ها سومیری و زاراهه كانی پامیر... ییش كهوتنه چوارچێوه ی لیکۆلینه وه کانی.

"مار" وشه‌ی "باوک" ی "باو" و وشه‌ی دایکی "دی‌یا" هیئاوه که هه‌مان باوک و دایکی کوردین. به‌لام وشه‌ی "بام" مان له کوردی دا نیه که ئه و هیئاویه‌تی و، رهنکه "مار" ئه‌وه‌شی له جیاتی "باوکم" یا "بایم" به "بام" بیستبۆ و هیئاویتی. که میک سه‌رنج دان به وتووژی کوردان هه‌ر ئیستا ناراستی به گورجی زانینی وشه‌ی "دی‌یا" مان بۆ ده‌رده‌خا. چونکو کورد له بری "دی‌یا" به دایکیان ده‌لین "دایه یا دایکه".[□]

تیکه‌ل بوونی وشانیش جیگه‌ی باسه. بۆ وینه "مار" هیئدیك نموونه‌ی هیئاوه‌ته‌وه که تیکه‌ل پیکه‌لن، وه‌ک "دی ئاته‌سی" یا "دی‌یاسا کلیسی" که یه‌که‌میانی به مانای "دایکی مال" و دووه‌می به "ژنیك که پیاوی ماله" لیك داوه‌ته‌وه،[□] که ئه و نموونانه‌ش خویان جیگه‌ی لی وردبوونه‌وه‌ن. چونکو "ئاته‌سی" له زمانی تورکی به مانای "باوکی" هاتوه که له وشه‌ی "ئاتا" به واته‌ی باوک وهرگیراوه، به‌لام "دی" به ته‌نیایی مانای چیه؟ یا وشه‌ی "ساکلیسی" ریشه‌ی وشه‌ی ئازهری هه‌یه و له وشه‌ی "ساکلاسین = بیپاریزی" پرا دی. ئه‌دی "دی‌یا" لیره مانای چیه؟ وشه‌ی مال له ماناکردنه‌وه‌ی "دی‌یا ساکلیسی" چۆن و له کوی پرا هاتوه که بوویته "ژنیك که پیاوی ماله".[□]

جگه له و باسانه‌ی سه‌روهه "تۆلد که وه‌ارتمان" له سه‌ر ئه و برپوایه‌ن که: کوردۆخوئی کۆی کوردۆخه به زمانی ئه‌رمه‌نی و، "کوردۆ" نزیکایه‌تییه‌کی ده‌گه‌ل نیوی بوومی "که‌رتوه‌لی Kartueli" یا "کارت ویلی Kart vili" هه‌یه که بریتی له دانیشتوانی گورجستان = ایبری و، وشه‌کانی "کوردۆئین

¹کتیپی "دیسانیش له‌مه‌ر واژه‌ی چه‌له‌بی". مه‌سه‌له‌ی مانا و واته‌ی فه‌ره‌نگی نه‌ته‌وه‌ی کورد و میژوو‌ی ئاسیای کۆن که له گوڤاری "زاییسکی" به زمانی روسی له لایه‌ن به‌شی رۆژه‌لاتی نه‌جمه‌نی ئاسه‌وارناسی له سالی 1911 بلاو بۆته‌وه.

² و آلن W.E. Allen کتیپی میژوو‌ی نه‌ته‌وه‌ی گورجی، لاپه‌ره‌کانی 17 و 18

³ وهرگیرا و له کتیپی کورد و کوردستان. واسیلی نیکیتین، ل 38

"Korduene" و "Gordyaioi" و هی تر که ناسینه ری ئەم هه رده ی باشوورو دانیشتوانی ئەوین هه ر له و ریشه ن. □
 هه رچه ند "لیمان هاو پت Lehmann haupt" له م بواره خاوه ن نه زه ره،
 جیگه ی شك و گومانه چونكو ده لئ: ئەگه ر ئەوه ی له كتیبی "ئانا باز
 Anabase" یا گه رانه وه ی ده هه زار كه سی "گزنفون" دا هاتوه راست بی!!
 هه ر ئەو "ئەگه ر" ه ده توانی به لگه بی بۆ رپه ت كرده وه ی بۆچوونی ئەو.
 "گزنفون" له و كتیبه دا وێرای باسی به ربه ره كانی خۆی ده گه ل "كوردوخوئیها"
 باسی هیندیک شت ده كا كه ده گه ل رابردووی میژووی كوردان ته واو
 ده خوینیته وه. گزنفون ده نووسی: كاردوخویه كان نه گوێراییه لی ئەرده شیر
 بوون و نه له ژیر فه رمانی ئەرمه نستان دابوون، كاتیك له سه ده ی پیش زاین
 "تیگران" ی دووه م خاکی كوردوئینی گرت پاشایه كه ی "زاریوئوس =
 Zarbionos" بوو كه كوشتی و ئەوه شتیكه له میژووی ئێران و ئاشوور دا
 هه یه. □

به له به رچاو گرتنی ئەو بیروپا جیاوازانە ی له م بواره دا هه ن، ده برپینی
 نه زه ریکی لی براوانه له مه ر ریشه ی نژادی كوردان زۆر دژواره، هه ربۆیه ئەگه ر
 لیکۆله ره وه یه ك بیهه وی توێژینه وه و موتالا بكا له نیو ئەو هه موو بۆچوونه
 جۆراوجۆرانه دا گیرده خواو ئاخریه كه ی بۆخۆشی دیته ریزی ئەو كه سانه كه راو
 بۆچوونی جۆراوجۆریان هه یه. ئیمه ش بۆ ئەوه ی دوچاری ئەو گیروگرفت و
 ئاوازییه نه بین بایه خی زیاتر به و بۆچوونانه ده ده ین كه باری لۆژیکیان
 به هیژتره و پاشان ئاکامه كه ی ده خه یه به رچاو و ئاکامی موتالاو برپای خویشان

¹ هه مان سه رچاوه ل 36

² له میژووی ئێرانی باستان نووسینی مشیرالدوله پیرنیا و له میژووی نووسینی سیڕ سیدنی احمیت بروانه.

باس ده‌که‌ین. قبولّ یا رەت کردنه‌وه‌شی ده‌خه‌ینه ئەستۆی زانایان و ئەو که‌سانه‌ی لی‌کۆلینه‌وه ده‌که‌ن.

به پێی ریوایه‌تی جۆراوجۆر کورده‌کان ده‌بێ یه‌کی‌ک له‌و باب‌ه‌تانه‌ی ژیره‌وه بن:

1- کورد له‌ ریزی ئەو نه‌ته‌وانه‌ن که له‌ قه‌راخه‌کانی باکووری ده‌ریای بالتیکه‌وه کۆچیان کردبێ بۆ ئەو خاکه‌ که ئیستا کوردستانی ناوه‌و لی‌ره ماونه‌وه.

2- ئەم نه‌ته‌وه‌ خاوه‌نی سه‌ره‌کی ئەو ئاخه‌ن و له‌ سه‌ره‌تای ژیان و نیشته‌جێ بوونی مرۆڤ له‌م هه‌ریمه‌ ژیاون.

3- کورده‌کان له‌ نه‌ته‌وه‌ ئاریاییه‌کانن ده‌گه‌ڵ ئەوان هاتوونه ئێران و کوردستان و له‌وێ دا نیشته‌جێ بوون.

ئیمه‌ش بۆ ئەوه‌ی باشت‌ر له‌ هه‌رکام له‌م بۆچوونا‌نه تی‌بگه‌ین ده‌یانخه‌ینه به‌ر باسو و لی‌کدانه‌وه: